

Búr Gábor:

J. D. Fage, William Tordoff: Afrika története

Osiris, 2004
553 oldal

Az afrikai történelemről írott művekkel nem kényeztetnek el minket a kiadók, nagy öröm tehát minden ebben a tárgyban megjelenő munka. Ráadásul a szerzők az afrikanisztika igazi nagygúyú: J. D. Fage Nyugat-Afrika történetének talán legnevesebb művelője, a birminghami egyetem nyugalmazott történész professzora, William Tordoff pedig Kelet- és Közép-Afrika politikai viszonyainak elismert szakértője, a manchesteri egyetem mai afrikai politikával foglalkozó tanszékének emeritus professzora. Közös kötetük magyar kiadásának borítólapja azonban azt az érzetet sugallja, hogy a két szerző között aszimmetrikus viszony áll fenn, Fage neve nagy és kövér betűkkel került kinyomtatásra, míg szerzőtársáé aprócska, vékony betűkkel szerénykedik. A kötetet kézbe vevő olvasó azt hihetné, hogy Tordoff talán csak a jegyzetapparátus összeállításában segédkezett, ezért a megkülönböztetés, s már nézne is utána, hogy a tartalomjegyzékből, előszóból vagy a fülszövegből ezt megtudja. Azonban ha gondosan keres is, a magyar kiadás tördelőjének és szerkesztőjének neveire talál rá, ám a szerzőkkel kapcsolatosan semmilyen eligazítást nem kap.

Nem marad más hátra, mint az eredeti, angol kiadásból tájékozódni. Már a cím is sok mindent elárul, „J. D. Fage with William Tordoff” szerepel ott szerzőként. A „with” a magyar impresszumban „és” fordítást kapott, de ez nem lenne baj, ha a magyar olvasó is megtudhatná, hogy a 2002-ben megjelent negyedik kiadás a Fage által 1978-ban megjelentetett, majd 1988-ban és 1995-ben másodszor és harmadszor is kiadott „Afrika története” rendhagyó felfrissítése: Tordoff 2001-es bejegyzésű szerzői joga után olvasható, hogy Fage erkölcsi jogai (moral right) csorbíthatlanok. Talán a kiadó próbált nálunk olyan látszatot kelteni, mintha vadonatúj szintézist adna a kezünkbe mindössze két évvel annak angol nyelvű megjelenése után, talán az

---

* Búr Gábor, az ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszékének adjunktusa, a Magyar Afrika Társaság alelnöke, a Magyarországi Dél-Afrika Egyesület főtákará, az ELTE Tengerentúli Expanzió Programjának és Afrikanisztikai Oktatási Programjának oktatója. Több afrikai tanulmányúton vett részt, elsősorban Dél-Afrikában. Számos hazai és nemzetközi Afrika-konferencia résztvevője, társrendezője.

olvasó kíméltetett meg a felesleges részletektől. A munka keletkezésének körülményei azonban fontosak, az adott esetben ráadásul a könyv erényei és hibái is – nem elhanyagolható részben – ebből következnek. Erre már a tartalomjegyzék is szemléletes példát szolgáltat.

A négy részre, s ezen belül 19 fejezetre osztott könyv eklektikát sugall. Az olyan fejezetcímek, mint „A világkereskedelem Afrika trópusi vidékeire gyakorolt hatásának első szakasza: a rabszolga-kereskedelem” kacifántosak ugyan, de legalább tudjuk miről is lesz benne szó. Ám a kontinens történetének hagyományos földrajzi – regionális keretbe foglalt kronológiai áttekintése néhányszor ötvöződik a több korszakon és régió átívelő toposzokkal. Így kapta a mű teljes második része „Az iszlám hatása Afrikára” címet, míg a jobbára „animizmusként” aposztrofált hagyományos afrikai hitvilág, illetve a kereszténység még egy fejezetcímbe sem részesültek. Ez nem a korszellem miatt van így, ma tudniillik az afrikai iszlám, a sokak által csak „islam noire”-ként emlegetett jelenség iránt hallatlanul megnőtt az érdeklődés. Sok politikus és politológus a kilátástalanul szegény afrikai muzulmánok demográfiailag robbanásszerűen szaporodó tömegében látja a nemzetközi terrorizmus fő tartalmát. A ruandai mészárlás egyik következménye is az volt, hogy hirtelen megugrott az addig túlnyomórészt keresztény országban a mozlimok száma, hiszen papok és apácák tömegei vállaltak szerepet a borzalmakban, s ez sokakat eltaszított a kereszténységtől. Mindez azonban a könyvben említés nélkül marad. Arra kell gondolnunk, hogy erre a kiegyensúlyozatlanságra a magyarázat sokkal egyszerűbb. A második világháborús pilóta-veterán Fage az 1940-es évek végén Aranyparton, a mai Ghánában kezdte egyetemi karrierjét, ekkor írta a mára klasszikussá vált, s tucatnyi kiadást megélt „Nyugat-Afrika története” című munkáját. Mindig is Nyugat-Afrika történetének tárgyában publikált, elsősorban Felső-Guinea nyugati felének forrásaira támaszkodva. Ezen a téren páratlan ismereteket szerzett, ám kérdéses, hogy a szaktörténész mennyire tud szabadulni a megszokott prizmától, amikor az elkerülhetetlenül sokkal felszínesebb megközelítést igénylő átfogó szintézis megírására adja a fejét. A hatvanas évektől megjelenő, szintén sok kiadást megélt „Afrika rövid története”, illetve az 1975 és 1986 között kiadott „The Cambridge History of Africa” (mindkettő esetében Fage társszerzője, ill. társszerkesztője Roland Oliver) hasonló problémával szembesült: hogyan lehet egy Európánál háromszor nagyobb kontinens történetét egységes alapra helyezni.

Csak a könyv elolvasása után válik a tartalomjegyzék egy másik szempontból világossá, amikor már tudjuk, hogy ebben a munkában Afrika három részre osztódik, nevezetesen Észak- vagy Arab-Afrikára, Nyugat-Afrikára és Bantu-Afrikára. Ám a szerzők nem tartják magukat következetesen ehhez az egyébként nem szokványos felosztáshoz. Azon érdekes

elgondolkodni, hogy Észak-Afrika és a hagyományosan Fekete-Afrikának nevezett szub-szaharai Afrika története egységes egészet képvisel, vagy közöttük a különbségek dominálnak. E könyv sok erénye között az egyik, hogy az ókortól napjainkig a közös elemekre helyezi a hangsúlyt, ami azért fontos, mert Afrika történelmét az Óvilág történelmének részévé teszi. Valódi gond „A telepések gyarmatai” fejezetcímmel akad. Ez teljesen hibás cím, hiszen a telepéseknek nem voltak gyarmatai, egészen 1965-ig, amikor Dél-Rhodesiában kikiáltották az egyoldalú függetlenséget. Mindaddig az anyaországok rendelkeztek a gyarmatok felett, amelyek több, vagy kevesebb telepest vonzottak, ám Algéria és Dél-Afrika kivételével sehol nem voltak elegendően ahhoz, hogy ténylegesen önálló politikai tényezővé válhassanak volna. Kenya, Rhodesia és Nyaszaföld, Belga-Kongó, Marokkó és Tunézia, ill. a portugál gyarmatok mind jó példával szolgálnak erre. Mivel az adott fejezet tartalmilag nem mond ellent ennek az általánosan elfogadott nézetnek, ismét az eredeti kiadáshoz kell fordulnunk, ahol a várakozásnak megfelelően „Colonies of settlement” szerepel, itt tehát egyértelműen fordítási hibáról van szó, akárcsak a „Nyugat-Indiai szigetek” (helyesen: Nyugat-indiai-óceáni szigetek), „Fokföld Batáviai Köztársaság néven visszakerült Hollandiához” (helyesen: Fokföld visszakerült az akkor Batáviai Köztársaságnak nevezett Hollandiához), ill. néhány más esetben. A fordítás e néhány hiba ellenére is egészen kiváló, annál is inkább, mert több tudományág terminus technicusa szerepel ebben a munkában, az ősrégészettől a modern gazdaságtanig. Azt már akár ízlésbeli kérdésnek is tekinthetjük például, hogy a könyv szerint „csendes”, vagy inkább „néma” kereskedelemnek hívjuk a csere azon fajtáját, ahol az árukat cserélők egymással nem találkoznak, csupán elhelyezik azokat különböző egyezményes helyekre, s visszatérve vagy az ellenértéket találják, vagy saját árujukat érintetlenül. Talán a kötet lektorától lett volna elvárható, hogy az olyan, egyébként mellékes szerzői hibákat, mint „Kenya 1911-ig” (helyesen: Brit-Kelet-Afrika 1911-ig, hiszen a koronagyarmatból és protektorátusból álló terület csak az első világháború után kapta hivatalosan a Kenya nevet, megkülönböztetendő az akkor már szintén brit volt Német-Kelet-Afrikától) a fordításban kijavítsa.

Fage és Tordoff munkájával a magyar olvasó kezébe olyan kötet kerül, aminél jelenleg nem lehetne jobbat ajánlani az Afrika összefoglaló története iránt bármilyen nyelven érdeklődő számára. Külön erény, hogy a vitás kérdések esetében az egymással szemben álló álláspontok ismertetését sem spórolták el a szerzők, legyen szó a bronz-, illetve a vasolvasztás meglepően gyors elterjedéséről kontinens-szerte, e technika eredetének kérdéséről, vagy a közép-afrikai nagy tavak vidékén élő tuszik származásának napjainkban szomorú aktualitást kapott ügyéről.

A szöveghez mellékelt 12 térkép telitalálat, olyan információt hordoznak, amit a szokványos, nemcsak magyar nyelvű történelem-atlaszokban hiába is keresnénk, s az olvasottakat is szemléletesen illusztrálják. A kötet végére, a számozatlan oldalakra biggyesztett fekete-fehér képekkel már más a helyzet. Nem valószínű, hogy bárki is ezen felvételek alapján tájékozódna a busman sziklarajzokról vagy az egyiptomi piramisokról, de még az „Elnökválasztás, Gabon, Központi Körzet” sem mond sokat, azon kívül, hogy a képen látható két hölgy valószínűleg Omar Bongo elnökre szavazott, vagy éppen készül szavazni, különben miért is viselnék az elnök arcmását ruházatukon. Mivel 1967 óta mindig ő nyerte a választásokat, még azt sem tudjuk meg a kép alapján, melyik évben vagyunk, csak egyben lehetünk biztosak, nem az éppen az ezekben a napokban esedékes (2005. október 1.) választásokról van szó. (Ne rágjuk izgalmunkban feleslegesen a körmünket, ezt is ő fogja nyerni, ő egyike azoknak, akik Afrika számára a politikai váltógazdálkodást károsnak tartják.)

A válogatott bibliográfia (507-529. old.) viszont még e kiváló könyv esetében is külön említést érdemel. A legnevesebb afrikanisztikai folyóiratok listáját a kontinens múltját feldolgozó általános művek követik, majd minden fejezethez külön irodalomjegyzék párosul. Fanyalognivalónk csak azért van, mert A.J.P. Taylor két munkája is bekerült a harmadik részhez (13., 14. fejezetek, „Az európaiak terjeszkedése a 19. században”), míg Sík Endre „Fekete-Afrika története” című munkáját hiába is keressük, pedig ő, Taylortól eltérően sokat tudott Afrikáról, munkája úttörő volt, frissebb is, s ideológiailag sem volt sematikusabb, ráadásul angolul és franciául is megjelent. Igaz, a franciák pedig Cornevin „Histoire de l’Afrique des origines á nos jours” mára már klasszikussá vált művét keresik hiába. Úgy látszik tényleg semmi nem tökéletes.